

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ЖІНОК ПЕРІОДУ ПІЗНЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Базика Є. Л.

*кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології*

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-3302-8451

evgenija_bazyka@ukr.net

Ключові слова: *особистість
жінки, якість життя, період
пізньої дорослості, соціальний
статус, психологічне
благополуччя.*

У статті представлено результати дослідження особливостей якості життя у жінок періоду пізньої дорослості та виявлена залежність між соціальним статусом жінок досліджуваного вікового періоду та якістю життя. Особлива увага приділена таким субшкалам, як «спілкування з друзями» та «здоров'я», які розглядаються як предиктор психологічного благополуччя.

Представлено аналіз останніх досліджень і публікацій, які доводять, що саме період пізньої дорослості є вирішальним у акмеологічному аспекті особистості і саме він є не достатньо вивченим. Простежується певна стигматизація до жіночої статі вікового періоду, що досліджується нами, а саме це вік 45–65 років.

У науковій роботі наводиться обґрунтування періоду пізньої зрілості як найбільш вразливого та чутливого саме до професійного соціального статусу. На думку низки сучасних авторів, середня точка цієї стадії розвитку знаходиться між 55–60 роками. Наприкінці цього періоду завершується шлях до самоздійснення, відбувається порушення мети життя, життєвої перспективи. В жінок доцільно розглядати саме цей період, бо він вважається кризовим, його можна охарактеризувати як «період потрійної кризи», яка співпадає з професійною, віковою, екзистенціальною та фізіологічною кризами.

Дослідження проводилося за допомогою адаптованої версії опитувальника «Задоволеність якістю життя». Отримані результати дозволяють стверджувати, що соціальний статус жінок пізньої зрілості впливає на їх задоволеність якістю життя: працюючі жінки з безперервним стажем роботи за фахом відрізнялися від всіх інших досліджених груп вищими значеннями загального показника якості життя. Це указує на те, що можливість отримати максимальне задоволення від життя мають саме ті жінки, які мали змогу реалізувати себе як професіонали та досягли найвищого розвитку професійних компетенцій і отримують задоволення від своєї діяльності, що дозволяє нівелювати фізіологічні та психологічні зміни, притаманні даному віковому періоду.

Перспективи подальшого дослідження припускають виявлення взаємозв'язку між якістю життя жінок пізньої дорослості та їхнім психологічним благополуччям.

RESEARCH ON THE QUALITY OF LIFE OF WOMEN IN LATE ADULTHOOD

Bazyka E. L.

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Social Psychology
Odesa National University named I. I. Mechnikov
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3302-8451
evgenija_bazyka@ukr.net*

Key words: *women's personality, quality of life, late adulthood, social status, psychological well-being.*

The article presents the results of a study of the peculiarities of the quality of life of women in late adulthood and reveals the relationship between the social status of women, the age period under study and the quality of life. Particular attention is paid to such scales as 'communication with friends' and 'health', which are considered as a predictor of psychological well-being.

The author analyses recent research and publications that prove that the period of late adulthood is crucial in the acmeological aspect of personality and is not sufficiently studied. There is a certain stigmatization of the female gender in the age period we are studying, namely, the age of 45–65 years.

The research paper justifies the period of late maturity as the most vulnerable and sensitive to professional social status. According to a number of contemporary authors, the midpoint of this stage of development is between 55–60 years. At the end of this period, the path to self-realization is completed, and the purpose of life and life perspective are violated. In women, it is advisable to consider this period because it is considered a crisis period, it can be characterized as a 'period of triple crisis' that coincides with professional, age, existential and physiological crises.

The study was conducted with the help of an adapted version of the 'Satisfaction with Quality of Life' questionnaire. The findings suggest that the social status of late-maturing women affects their satisfaction with the quality of life: working women with continuous professional experience differed from all other groups studied by having higher values of the overall quality of life indicator. This indicates that it is those women who have been able to realize themselves as professionals and have achieved the highest development of professional competencies and enjoy their work that have the opportunity to get the most out of life, which makes it possible to level out the physiological and psychological changes inherent in this age period.

Prospects for further research suggest identifying the relationship between the quality of life of late adulthood women and their psychological well-being.

Постановка проблеми. В умовах сучасності тематика генези психологічного благополуччя, якості життя, психологічної зрілості особистості посідає одне із перших місць серед досліджень. У зв'язку з тим, що в останні роки на законодавчому рівні було прийнято підняти вікові межі для виходу на пенсію людям пізнього зрілого віку, людина зіштовхується з певними проблемами, а саме: з одного боку, інтенсивні зміни та високі вимоги до професійних компетенцій, з іншого – неминучі психологічні зміни, особли-

вості пізнього зрілого віку. Саме тому актуальність нашої наукової праці полягає у дослідженні якості життя людей пізнього зрілого віку залежно від їх соціального статусу, особливо професійного.

До того ж, останнім часом відбувається інтенсивне старіння населення та зростає роль людей пізньої дорослості в різноманітних сферах життя соціуму. Але виникає певне протиріччя: даний віковий період досліджений сучасними науковцями дуже мало. Майже не приділяється увага особливостям задоволення життям і його впливу

на людей зазначеної категорії. Саме тому вважаємо за необхідне більш детально дослідити якість життя як предиктор психологічного благополуччя саме цієї когорти населення.

Мета статті полягає в представленні результатів дослідження якості життя жінок періоду пізньої зрілості залежно від їхнього професійного статусу.

Результати дослідження. Традиційно найбільш глибокий аналіз акмеологічних проблем особистості був зроблений Л.І. Анциферовою, яка стверджувала, що період зрілості особистості не може розглядатися як кінцевий стан, до якого спрямований розвиток і яким він закінчується. Навпаки, як стверджує вчена, чим зрілішою стає особистість, тим більш зростатимуть її здатності до подальшого розвитку. Крім того, саме в цей період всі провідні діяльності, які існували раніше, інтегруються та в своїх розвинених формах створюють нові можливості життєтворчості людини [1].

Для теорії та методології даного дослідження є важливим факт, що у вітчизняній психології життєтворчі аспекти зрілої особистості останнім часом висвітлюються глибоко і різноманітно – через особливості духовної розвиненості (І.Д. Бех [2], Т.М. Титаренко [3]), креативність, життєтворчі риси зрілої особистості (В.М. Ямницький [4]). На думку багатьох вчених (Т.М. Титаренко [3], С.І. Григор'єва [5], А. Маслоу [6], та ін.), саме активізація креативних здібностей зрілої людини відносно її власного життя та перспектив призводять до особистісної трансформації, посилення духовного потенціалу. В період пізньої зрілості це активізує інтелектуальні можливості, загострює пізнавальні психічні процеси, розвиває спостережливість та проникливість, формує почуття впевненості в собі та потребу в розширенні психологічного простору [6]. За В.М. Ямницьким, життєтворча активність зрілої особистості має складну структуру та включає в себе адаптаційні, рефлексивні та життєтворчі риси, яким відповідають конкретні поведінкові прояви [4]. Цей підхід, на наш погляд, є найперспективнішим, оскільки висвітлює особливості зрілого періоду саме з акмеологічної точки зору. До адаптаційних рис автор відносить творчу активність, прийняття себе та віру в себе, довіру до власної природи, внутрішній локус оцінювання, що в поведінці набуває здатності до змін, здатності розв'язувати життєві проблеми, орієнтуватися у життєвих ситуаціях, оцінювати їх тощо.

Акмеологічний простір особистості глибоко висвітлюється в дослідженнях В.О. Татенко, який неодноразово підкреслював, що при всій значущості досліджень дитячої психіки не менш важливим є аналіз багатьох надбань (і втрат), які впливають на розвиток зрілої особистості [7]. На думку автора, основним способом розвитку зрі-

лої особистості як суб'єкта психічної активності стає вчинок як індивідуально та соціально відповідальний поведінковий акт самоактуалізованої свідомої людини. Це повністю співпадає з теорією вчинку, яка була створена в українській психології В.А. Роменцем, згідно з якою у сукупності визначень вчинок виступає логічним осередком суб'єкта психічної активності.

Підкреслюючи особливу роль періоду зрілості, В.О. Татенко вважає, що до настання дорослості вся активність індивіда зосереджена на «оформленні» себе як суб'єкта, в період зрілості на зміну «формальним» приходять «змістовно-значущі» онтогенетичні цінності та цілі, що і створює особливий статус акмеологічного періоду – людина вступає в період зрілого, справжнього життя.

Узагальнюючи накопичені наукові дані про класифікацію дорослого періоду життя, Б.Г. Анан'єв показав різноманіття підходів щодо вікової періодизації розвитку дорослої людини [8]. Вікові межі дорослості визначаються комплексом соціальних та біологічних причин і залежать від конкретних соціально-економічних умов індивідуального розвитку людини. Тому, на думку Б.Г. Анан'єва (та інших вчених), межі цього періоду складають 17–18 років – нижня і 55 – для жінок та 60 – для чоловіків – верхня [8]. Цикл дорослості за Д.Б. Бромлей складається з чотирьох стадій: 1) рання дорослість (21–25 років); 2) середня дорослість (25–40 років); 3) пізня дорослість (40–55 років); 4) передпенсійний вік (55–65 років), який є перехідним до старості. У пізній зрілості основними рисами є продовження встановлення спеціальних (за родом занять) соціальних ролей з домінуванням деяких з них та послабленням інших, відхід від родини та зміна у зв'язку з цим образу життя (повернення деяких жінок до службової ролі), менопауза, зміни у фізичному та інтелектуальному розвитку.

На думку низки сучасних авторів, середня точка цієї стадії розвитку знаходиться між 55–60 роками [9; 10; 11 та ін.]. С.Д. Максименко, описуючи п'ять фаз життєвого шляху людини, так описує четверту (від 45–50 до 65–70 років): в цей період людина закінчує професійну діяльність, її родину покидають дорослі діти. Для особистості настає тяжкий період душевної кризи внаслідок біологічного зів'язання, втрати репродуктивної здатності, скорочення часу подальшого життя. Наприкінці цього періоду завершується шлях до самоздійснення, відбувається порушення мети життя, життєвої перспективи [12]. В жінок доцільно розглядати саме той період, що відноситься до 45–65 років. Саме він вважається кризовим, його можна охарактеризувати як «період потрійної кризи», яка співпадає з професійною, віковою, екзистенціальною та фізіологічною кризами.

Нами було сформовано репрезентативну вибірку з жінок віку пізньої дорослості з різним соціальним статусом за професійною ознакою, а саме: працюючі жінки з вищою освітою та безперервним стажем роботи не менш 10 років, які працюють за фахом; жінки-домогосподарки (також не менш 10 років, тобто такі, що не мали бажання влаштуватися на роботу) та безробітні жінки, які втратили роботу не більше як рік тому і мали намір працевлаштуватися. Так, у вибірці практично рівномірно представлені досліджувані трьох соціальних груп: безробітні, домогосподарки та працюючі жінки. Середній вік досліджуваних склав 57,750 років (стандартне відхилення – 3,534). Мінімаксні межі за віком 45–65 років.

Опитувальник для оцінювання задоволеності якістю життя був розроблений в Інституті медицини стресу (США) у 1993 році для збалансування стресового впливу та сили вибору своєї лінії поведінки, яка сприяє його подоланню [13]. Опитувальник заснований на екзистенціальному підході до життєвих стресів. У першоджерелі він складає 40 категорій, які оцінюють індивідуальне сприйняття стресової напруги за шкалою від 1 до 9. Чим вище задоволеність за кожною з категорій оцінки, тим нижче рівень екзистенціального стресу. В результаті підраховується сумарний індекс якості життя (ИКЖ), який розглядається як суб'єктивна задоволеність в самоактуалізації особистісних ресурсів для подолання життєвих та робочих стресів.

В результаті адаптації та валідації опитувальника Еліота з нього були вилучені чотири питання, які викликали у наших співвітчизників непорозуміння або відторгнення, наприклад, питання про релігійну підтримку. Варіант опитувальника, який був використаний нами, представляє собою адаптовану та апробовану методику, яка містить 36 питань, які відносяться до задоволеності в таких категоріях індивідуального життя: робота, особисті досягнення, здоров'я, спілкування з близькими людьми, підтримка (внутрішня та зовнішня – соціальна), оптимістичність, напруженість (фізичний та психологічний дискомфорт), самоконтроль, негативні емоції (настрій). Мета методики полягає в оцінці ступеня загальної задоволеності якістю індивідуального життя та виявленні сфери життєдіяльності, яка викликає найбільший дискомфорт або незадоволеність [14]. Дослідження проводиться індивідуально або в групах. Час відповіді не обмежено, але він не повинний перебільшувати 30 хвилин.

У відповідності з ключем підраховується сума балів для кожної категорії життєдіяльності (9 субшкал, кожна містить по 4 питання). Мінімальна сума для кожної субшкали дорівнює 4 балам, максимальна – 40. Оцінки по субшкалах відпо-

відають поняттю задоволеності в різних сферах життєдіяльності. Чим менше величина балів, тим сильніше психічна напруженість і тим нижче задоволеність якістю життя в даній сфері. Також підраховується загальний індекс якості життя (ИКЖ), який дорівнює середньому значенню балів, набраних за усіма дев'яти субшкалами.

Дуже низький рівень ИКЖ характерний для депресивних хворих. Низький рівень ИКЖ часто зустрічається у осіб, які переживають синдром вигорання. Для людей, які мають високий рівень ИКЖ, характерними є виражена оптимістичність та активність життєвої позиції.

Для нас значущими є загальний індекс життя та шкала спілкування з друзями і здоров'я. Спираючись на вчену К. Ріфф, яка узагальнила та виділила шість основних компонентів психологічного благополуччя, які були представлені нами у попередньої праці [15], саме ці компоненти є найважливіші для подальшого дослідження, оскільки збігаються з якістю життя і з психологічним благополуччям. Дисперсійний аналіз підтвердив значущість відмінностей середніх значень в групах досліджуваних, виділених за соціальним статусом, за усіма шкалами опитувальника «Індекс якості життя». Відповідно, можна стверджувати, що соціальний статус жінок впливає на їх задоволеність якістю життя.

За даним опитувальником (табл. 1), слід зазначити, що безробітні характеризуються надзвичайно низькими значеннями задоволеності якістю життя і самореалізацією, пов'язаною з роботою і кар'єрою ($F=123,295$, $p<0,001$; $W=11,774$, $p<0,001$; $V=100,741$, $p<0,001$). Очевидно, що відсутність зайнятості в професійній діяльності зміщує в негативний бік цей параметр у жінок періоду пізньої зрілості навіть в порівнянні з тими, хто зайнятий виключно домашнім господарством.

Працюючі жінки перевершують за параметром, пов'язаним з роботою і кар'єрою, решту всіх досліджених соціальних груп, що свідчить про високу якість життя саме у працюючих жінок періоду пізньої дорослості.

Схожа картина спостерігається і стосовно внутрішньої і зовнішньої підтримки ($F=61,325$, $p<0,001$; $W=4,995$, $p<0,001$; $V=54,916$, $p<0,001$) – можливо, ті з жінок, хто не зміг професійно реалізуватися, гостріше відчувають дефіцит такої підтримки і навпаки – професійна задоволеність супроводжується і задоволеністю внутрішньою та зовнішньою підтримкою.

У працюючих жінок з вищою освітою наголошувалися значущі відмінності середніх значень за шкалою «особистісні досягнення» ($p<0,001$; $W=14,380$, $p<0,001$; $V=41,607$, $p<0,001$) в порівнянні з рештою всіх груп, виділених за соціальним статусом, тоді як безробітні поступаються

Таблиця 1

**Множинні порівняння середніх значень показників тесту ИКЖ в групах жінок
різного соціального статусу**

Показник		Соціальний статус		
		Безробітна	Домогосподарка	Вища освіта, працює
Р (к)	М	10,885 ^{a,b,c,d}	22,364 ^{a,e,f}	31,967 ^{d,f,g,h}
	m	1,044	1,174	0,364
Од	М	19,308 ^{a,b,c}	25,636 ^d	33,400 ^{c,d,e,f}
	m	1,027	1,882	0,433
З	М	19,308 ^{a,b}	19,182 ^{c,d}	28,967 ^{b,d,f}
	m	0,851	1,108	0,768
СД	М	22,231 ^{a,b}	20,545 ^{c,d}	28,700 ^{b,d}
	m	0,858	1,650	0,764
П	М	17,077 ^{a,b,c,d}	22,909 ^{a,e,f}	32,833 ^{d,f,g,h}
	m	1,022	1,274	0,501
О	М	17,885 ^{a,b,c,d}	22,545 ^{a,e}	26,500 ^{d,e}
	m	1,050	0,839	0,486
Н	М	18,769 ^{a,b,c}	19,909 ^{d,e}	28,800 ^{c,e}
	m	0,757	1,406	0,999
С	М	21,077 ^{a,b,c,d}	23,818 ^{a,e}	27,800 ^{d,e}
	m	0,575	0,594	0,665
НЕ	М	21,231 ^{a,b}	19,909 ^{c,d}	26,933 ^{b,d,e}
	m	0,583	0,808	0,485
ЗІЯЖ	М	18,689 ^{a,b,c}	21,869 ^{d,e}	29,678 ^{c,e,f,g}
	m	0,686	0,823	0,424

Примітки: 1. однаковими індексами відмічені середні значення показників, відмінності за Т-критерієм між якими при парних порівняннях з урахуванням відповідних поправок значущі на рівні $p < 0,05$.

2. Р (к) – робота (кар'єра); Од – особистісні досягнення; З – здоров'я; СД – спілкування з друзями; П – підтримка; О – оптимізм; Н – напруженість; С – самоконтроль; НЕ – негативні емоції; ЗІЯЖ – загальний індекс якості життя.

в даному відношенні не тільки ним, але і домогосподаркам.

Отже, високий соціальний статус передбачає велику задоволеність особистісними досягненнями. Разом із тим не представляється можливим стверджувати, що домогосподарки суттєво відрізняються в цьому аспекті як від безробітних, так і від працюючих жінок.

Відносно задоволеності **здоров'ям** ($F=25,983$, $p < 0,001$; $W=1,189$, $p=0,317$) і **спілкуванням з друзями** ($F=16,711$, $p < 0,001$; $W=3,476$, $p=0,009$; $V=15,988$, $p < 0,001$) можна виділити дві порівняно однорідні агреговані групи, що суттєво відрізняються за середніми значеннями цих показників одна від одної.

Першу групу, що характеризується нижчими значеннями, складають безробітні і домогосподарки, другу – працюючі жінки з вищою освітою. У аспекті задоволеності здоров'ям з першою групою можна об'єднати працюючих жінок з вищою освітою, тоді як в розрізі спілкування з друзями жінки з вказаним соціальним статусом займають проміжне положення, суттєво не відрізняючись від двох макрогруп.

Безробітні жінки також характеризуються нижчим рівнем **самоконтролю** ($F=18,319$, $p < 0,001$;

$W=4,091$, $p=0,003$; $V=15,892$, $p < 0,001$) та **оптимізму** ($F=24,951$, $p < 0,001$; $W=18,376$, $p < 0,001$; $V=16,349$, $p < 0,001$), що відрізняє їх від решти жінок періоду пізньої зрілості.

Цю тенденцію можна інтерпретувати таким чином: втрата роботи в досліджуваному віці здатна викликати істотне зниження емоційного фону і послабити контроль поведінки та в подальшому суттєво спровокувати не тільки депресивні стані, але й можливі афективні реакції не завжди адекватної спрямованості як за силою, так і за об'єктом, на який вони спрямовані.

Відповідно, показники шкал «**напруженість**» ($F=19,528$, $p < 0,001$; $W=2,568$, $p=0,039$; $V=20,249$, $p < 0,001$) та «**негативні емоції**» ($F=21,158$, $p < 0,001$; $W=1,609$, $p=0,173$) також залежать від соціального статусу.

В даному випадку виділяються дві мікрогрупи. Перша – безробітні і домогосподарки, які характеризуються вищим рівнем напруженості і негативних емоцій (менші значення за шкалами). Вони частіше, ніж представники другої групи, схильні сердитися на себе або на інших, переживати почуття провини і сорому, переживати життєві кризи. Для них найбільш

характерні втома, постійна напруга, викликана дефіцитом часу.

Працюючі жінки з вищою освітою утворюють другу макрогрупу з низьким рівнем напруженості і негативних емоцій. Ці групи суттєво відрізняються один від одного за Т-критерієм з поправкою Тамхейна.

В цілому працюючі жінки з вищою освітою у віці пізньої дорослості відрізнялися від всіх інших досліджених груп вищими значеннями **загального показника якості життя**. Це вказує на те, що можливість отримати максимальне задоволення від життя мають саме ті жінки даного віку, які могли самореалізуватися у професії, обраній за фахом.

Проте тенденція до підвищення суб'єктивної задоволеності в самоактуалізації особистісних ресурсів для подолання життєвих і робочих стресів зберігається за мірою зростання соціального статусу жінок ($F=65,343, p<0,001$; $W=7,268, p<0,001$; $V=54,516, p<0,001$).

Висновок. Проведене емпіричне дослідження дозволяє стверджувати, що соціальний статус

жінок пізньої зрілості впливає на їхню задоволеність якістю життя. В цілому працюючі жінки з безперервним стажем роботи за фахом відрізнялися від всіх інших досліджених груп вищими значеннями загального показника якості життя. Це вказує на те, що можливість отримати максимальне задоволення від життя мають саме ті жінки даного віку, які мали змогу реалізувати себе як професіонали та досягли найвищого розвитку професійних компетенцій і отримують задоволення від своєї діяльності, що дозволяє нівелювати фізіологічні та психологічні зміни, притаманні даному віковому періоду. Проте тенденція до підвищення суб'єктивної задоволеності в самоактуалізації особистісних ресурсів для подолання життєвих і робочих стресів зберігається у міру зростання соціального статусу жінок.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у виявленні взаємозв'язку між якістю життя жінок пізньої дорослості та їхнім психологічним благополуччям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анцыферова Л. И. О динамическом подходе к психологическому изучению личности. *Психологический журнал*. 1991. № 2. С. 8–18.
2. Бех И. Д. О показателе нравственного развития личности. *Зб. текстів виступів на Міжнародних наукових Костюківських читаннях*. Т. 1. Київ, 1992. С. 11–12.
3. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості в інтерперсональному контексті. *Психолого-педагогічні засади розвитку особистості в освітньому просторі : матер. методол. семінару АПН України 19 березня 2018 р.* Київ : АПН України, 2018. С. 411–418
4. Ямницький В.М. Життєтворчі риси особистості. *Наука і освіта*. 2016. № 5-6. С. 116–118.
5. Григор'єв С. І. Життєві сили людини / Григор'єв С. И., Деміна Л. Д., Растов Ю. С. Київ : Наукова думка, 2020. 342 с.
6. Лішин О. В. А.Г. Маслоу і культурно-історична концепція особистісного розвитку. *Світ психології*. 2021. № 4(20). С. 295–302.
7. Татенко В. А. Про «еволюційний генезис» у Е.Гуссерля та проблему суб'єктивних перетворень психіки в онтогенезі. *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 13–36.
8. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 263 с. (Першотвір).
9. Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Tereshchenko, K. V., Delton, Y., Arefniya, S. V., & Paskevskaya, I. A. (2022). Study on subjective wellbeing of different groups of population during the 2022 war in Ukraine. *Wiad. Lek.* 75(8 pt 1), 1854–1860. DOI: 10.36740/WLek202208107
10. Kassianos, A. P., Symeou, M., & Ioannou, M. (2016). The health locus of control concept: Factorial structure, psychometric properties and form equivalence of the Multidimensional Health Locus of Control scales. *Health Psychology Open*. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055102916676211>
11. Topp, C. W., Ostergaard, S. D., Sondergaard, S., & Bech, P. (2015). The WHO-5 Well-Being Index: a systematic review of the literature. *Psychotherapy and psychosomatics*, 84(3), 167–176. URL: <https://doi.org/10.1159/000376585>
12. Максименко С.Д. Развитие психики в онтогенезе. В 2 т. Київ : Форум, 2012. Т. 1 : Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології. 319 с.
13. Eliot R.S. From Stress to Strength. N.Y. 2013.
14. Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій : психологічний практикум / Л. М. Карамушка, О. В. Креденцер, К. В. Терещенко та ін. ; за ред. Л. М. Карамушки. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 76 с.
15. Базика Є. Л. Психологічне благополуччя особистості в сучасних умовах: семантико-теоретичний аналіз. *Зб. наук. матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість у кри-*

зових умовах сучасності: психологічні виклики», 03 лютого 2023 року, Івано-Франківськ, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2023. С. 139–143.

REFERENCES

1. Antsyferova L. Y. (1991) O dynamycheskom podkhode k psykholohycheskomu yzucheniyu lychnosty [On the dynamic approach to the psychological study of personality]. *Psykholohycheskyi zhurnal*. № 2. pp. 8–18 [in Russian].
2. Bekh Y. D. (1992) O pokazatele нравstvennoho rozvytyia lychnosty [On an indicator of personal moral development]: zb. tekstiv vystupiv na Mizhnarodnykh naukovykh Kostiukivskykh chytanniakh. T. 1. K., pp. 11–12 [in Ukrainian]
3. Tytarenko T. M. (2018) Zhyttievi zavdannia osobystosti v interpersonalnomu konteksti [Life tasks of the individual in the interpersonal context]. *Psykholoho-pedahohichni zasady rozvytku osobystosti v osvithnomu prostori* : Mater. metodol. seminaru APN Ukrainy 19 bereznia 2018 r. K. : APN Ukrainy, pp. 411–418 [in Ukrainian]
4. Yamnytskyi V.M. (2016) Zhyttietvorchi rysy osobystosti [Life-creating personality traits]. *Nauka i osvita*. № 5–6. pp. 116–118. [in Ukrainian]
5. Hryhoriev S. I. (2020) Zhyttievi syly liudyny [Human vitality] / Hryhoriev S. Y., Diemina L. D., Rastov Yu. Ie. K. : Naukova dumka, 342. [in Ukrainian]
6. Lishyn O. V. (2021) A.H. Maslou i kulturno-istorychna kontsepsiia osobystisnoho rozvytku [A. G. Maslow and the cultural and historical concept of personal development]. *Svit psykholohii*. № 4(20). pp. 295–302. [in Ukrainian]
7. Tatenko V. A. (2014) Pro «eholohichni henezys» u E.Husserlia ta problemu subiektnykh peretvoren psykhyky v ontogenezi [On E. Husserl's 'egoic genesis' and the problem of subjective transformations of the psyche in ontogeny]. *Psykholohiia i suspilstvo*. № 4. pp.13–36 [in Ukrainian]
8. Anan'ev B. H. (2001) O problemakh sovremennoho chelovekoznan'ia [On the problems of modern human studies]. SPb : Pyter, 263 (Pershotvir). [in Ukrainian]
9. Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Tereshchenko, K. V., Delton, Y., Arefniya, S. V., & Paskevskaya, I. A. (2022). Study on subjective wellbeing of different groups of population during the 2022 war in Ukraine. *Wiad. Lek.* 75(8 pt 1), 1854–1860. DOI: 10.36740/WLek202208107
10. Kassianos, A. P., Symeou, M., & Ioannou, M. (2016). The health locus of control concept: Factorial structure, psychometric properties and form equivalence of the Multidimensional Health Locus of Control scales. *Health Psychology Open*. DOI: <https://doi.org/10.1177/2055102916676211>
11. Topp, C. W., Ostergaard, S. D., Sondergaard, S., & Bech, P. (2015). The WHO-5 Well-Being Index: a systematic review of the literature. *Psychotherapy and psychosomatics*, 84(3), 167–176. <https://doi.org/10.1159/000376585>
12. Maksymenko S. D. (2012) Rozvytok psykhyky v ontogenezi [Development of the psyche in ontogeny] / [v 2 t.] K. : Forum, T. 1 : Teoretyko-metodolohichni problemy henetychnoi psykholohii. 319.
13. Eliot R. S. (2013) From Stress to Strenght. N.Y.
14. Karamushka L. M., Kredentser O. V., Tereshchenko K. V., Lahodzinska V. I., Ivkin V. M., Kovalchuk O. S. (2023) Metodyky doslidzhennia psykhychnoho zdorovia ta blahopoluchchia personalu orhanizatsii : psykholohichni praktykum. [Methods of researching mental health and well-being of organizational staff: psychological workshop] ; za red. L. M. Karamushky. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 76. [in Ukrainian]
15. Bazyka Ye. L. (2023) Psykholohichne blahopoluchchia osobystosti v suchasnykh umovakh: semantyko-teoretychnyi analiz [Psychological well-being of an individual in modern conditions: semantic and theoretical analysis] / zb. *nauk.materialiv III Mizhnarodna naukovo-praktychnoi konferentsii «Osobystist u kryzovykh umovakh suchasnosti: psykholohichni vyklyky»*, 03 liutoho 2023 r., Ivano-Frankivsk : Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stefanyka, P. 139–143. [in Ukrainian]